

справи, може сполучатися з нездатністю їхнього збереження, правильність запам'ятовування інформації – з неадекватним її вербальним оформленням і т.п. В окремих випадках експертиза може встановити принципову здатність чи нездатність свідка правильно сприймати ті чи інші обставини і давати про них показання.

На обсяг і повноту отриманої свідком інформації впливає розуміння ним того, що відбувається, емоційна реакція, час сприйняття події, стан здоров'я та ін. На відтворенні ж інформації позначаються не тільки моменти, значимі для запам'ятовування, але і рівень культури, освіченості, соціальна орієнтованість, відношення до розслідування обвинуваченого, потерпілого тощо.

Таким чином, важливість врахування психологічних особливостей свідків при оцінці їх показань є досить складною та актуальною проблемою, а судово-психологічна експертиза, проведена з метою встановлення здатності правильно сприймати важливі для справи обставини і давати про них правильні показання, не є експертизою правдивості показань. Питання про правдивість чи неправдивість показань оцінюється судом поряд з іншими зібраними по справі доказами.

1. Вачешвили К.А. Значение свидетельских показаний в суде первой инстанции по советскому уголовному процессу. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1966. – 106с.
2. Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. – СПб., 1910. – 232 с.
3. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. – Харьков: Изд-во "Выща школа", 1975. – 143 с.
4. Доспулов Г.Г., Мажитов Ш.М. Психология показаний свидетелей и потерпевших. – Алма-Ата: Изд-во "Наука" Казахской ССР, 1975. – 192 с.
5. Дулов А.В. Судебная психология. – Минск: "Вышэйш. школа", 1970. – 392 с.
6. Еникеев М.И. Общая и юридическая психология (в двух частях). Часть II "Юридическая психология". – М.: Юрид. лит., 1996. – 560 с.
7. Костицкий М.В. Судебно-психологическая экспертиза. – Львов: "Выща школа", 1987. – 141с.
8. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
9. Палиашвили А.Я. Экспертиза в суде по уголовным делам. – М.: Юридическая литература, 1973. – 144 с.
10. Рогачевский Л.И. О судебно-психологической экспертизе // Вопросы криминалистики. – 1964. № 10. – С.36-43.
11. Экмекчи А. О судебно-психологической экспертизе // Советская юстиция. – 1968. – №7. – С.10-13.
12. Экмекчи А. Психология самоговора. В сб.: "Вопросы совершенствования адвокатской деятельности в свете решений XXIII съезда КПСС". – М., 1967. – С.51-70.
13. Якуб М.Л. Показания свидетелей и потерпевших. – М.: Изд-во Московского университета, 1968. – 128 с.

V.Koshchynets

PSYCHOLOGICAL-LEGAL ASPECTS OF AN ESTIMATION OF WITNESSES IN COURT

In this article the problems of a psychological-legal estimation of testimonies in court are esteemed. It is marked, that court-psychological examination can not answer the question if the answers of a witness are truthful or not truthful. It is the competence of the court.

СУДОВІ ДЕБАТИ – ВАЖЛИВА ТА НЕОБХІДНА СТАДІЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Добре відомо, що "для інтелігентної людини погано говорити повинно вважатися такою ж непристойністю, як не вміти читати і писати, а в справі освіти і виховання навчання красномовству треба вважати неминучим" [1, с.499]. Нині настав час дещо інакше подивитися на судову трибуну і спробувати пояснити, чому поряд з чудовими судовими промовами досить часто зустрічаються бліді за змістом і маловиразні за формою виступи, в яких відсутня життєва правда.

Судові оратори проголошують промови в напівпустих залах судових засідань, навіть у випадках виїзних засідань суду, чим значно знижується виховний ефект від їх виступів. Один з відомих ораторів античності Марк Тулій Цицерон сформулював 3 вихідні положення, які лежать в основі ораторського мистецтва: "Оратор повинен піклуватися про 3 речі: що сказати, де сказати і як сказати".

У випадку врахування цих положень успіх оратору забезпечений. Безсумнівно, що наші прокурори і захисники знають, де їм прийдеться виступати з промовою. Вони, в основному, добре знають, що треба сказати з судової трибуни, і в той же час не знають, як виступати в суді.

Хоча про судові дебати і про мистецтво судового оратора опубліковано достатньо праць, на нашу думку, теорія слабо враховує сучасні суспільні процеси, завдання, пов'язані з удосконаленням суспільних відносин, побудовою правової держави, вихованням громадян у дусі поваги до закону і законності. Саме це спонукає до поглибленого і ґрунтовного переосмислення поняття судових дебатов як важливого інституту кримінально-процесуального права, їх завдання, предмету та меж, змісту та організації. У зв'язку з цим необхідно зупинитися на аналізі поняття судових дебатов. У таких авторів, як Белозеров, Басков, Гробовенко, аналіз судових дебатов зводиться до аналізу суб'єктного складу учасників.

На думку Перлова І.Д., "судові дебати – це частина судового розгляду, в якій сторони, які беруть участь у справі, в своїй усних виступах підводять підсумок судового слідства. Вони аналізують і оцінюють докази, дають суспільно-політичну та юридичну оцінку діяння, яке інкриміноване підсудному, пропонують суду свої міркування по суті пред'явленого позову та інших питань, які підлягають вирішенню судом" [2, с.7].

Побігайло Г.Д. вказує, що "в судових дебатах підводяться підсумки судового слідства, аналізуються доброякісність, об'єктивність, достовірність зібраних по справі доказів" [3, с.3].

Даного погляду притримуються і Пашин С.А. та Данилевич А.Д., що достатньо аргументовано висвітлено в їхніх дисертаційних дос-

лідженнях. Тим часом, Строгович М.С. вкладає в поняття судових дебатів більш конкретизований зміст. На його думку, “судові дебати – це промови сторін, основне місце в яких займають обвинувальна промова прокурора і захисна промова адвоката” [4, с.307].

Аналіз вищезгаданих суджень свідчить про те, що в науці кримінально-процесуального права судові дебати, як правило, ототожнюються з промовами сторін, що аж ніяк не сприяє з’ясуванню їх змісту і значення. Тільки в роботі Алексєєва Н.С. і Макарової З.В. йдеться про те, що судова промова є “складовою частиною судових дебатів і як така представляє собою процесуальну діяльність” [5, с.31].

Ми притримуємося запропонованого підходу щодо поняття і змісту судової промови, проте одночасно потрібно зауважити, що судова промова – це не тільки процесуальна діяльність. Вона представляє собою елемент процесуальної діяльності, має за основу закон і випливає з закону. Тим не менше, не можна не врахувати, що судова промова безпосередньо кримінально-процесуальними законами не регулюється і багато її аспектів знаходяться за їхніми межами.

На нашу думку, в судовому виступі пріоритетне місце займають творче відношення судового оратора до підготовки і проголошення судової промови, його особистість, ерудиція, життєвий досвід, які в сукупності впливають на її зміст і організацію.

У зв’язку з цим, говорячи про поняття судової промови, не можна заперечити, що судовий виступ – це, хоча і суттєва, проте тільки частина судових дебатів. І судові промови або промови сторін, і судові дебати – далеко не одне і те ж, і не співпадають між собою. Тобто термін “судові дебати” не повністю відображає зміст, який в нього, зазвичай, вкладають, і саме тому потребує уточнення.

Судові дебати не є самостійною стадією кримінального процесу, а тільки самостійною частиною судового розгляду. В ч.1 ст. 318 КПК України зазначено, що “по закінченні судового слідства суд переходить до судових дебатів” [6]. Це означає, що до дебатів сторін суд переходить тільки після того, як головуючий оголосить про закінчення судового слідства. Не закінчивши дослідження доказів, суд не має права відкривати судові дебати.

Таким чином, законодавець встановив норму, яка безпосередньо визначає назву даної частини судового розгляду – “судові дебати”. Аналогічну назву знаходимо і в ст. 295 КПК Росії. До прийняття КПК України 1961 року використовувалася назва “дебати сторін”. Панувала думка, що колишня назва була більш точною, оскільки сутність цієї частини судового розгляду полягає саме в промовах сторін, у спорі сторін. Поряд з цим, суд у цьому спорі участі не бере.

Назва “судові дебати” має на увазі спір, обговорення, в якому бере участь суд, чого в дійсності немає: суд свої висновки робить тільки у вирощі [4, с.307]. Для прикладу: у французькому кримінальному процесі назва судові дебати використовується як *debats juduciaires* – судові дебати, судове обговорення. Але у Франції вона відноситься до всього судового розгляду, охоплюючи допити в суді, дослідження доказів, які проводить суд. Професор Чельцов М.А. пропонував об’єднати судове слідство і судові дебати, на зразок французької моделі.

Взагалі, поряд із загальноприйнятою назвою “судові дебати” зустрічаються також і такі назви, як: “заключні промови” (Чехія); “заключні виступи” (Німеччина); “промови сторін” (Розділ 46, ст.406 КПК Польщі) [7].

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо більш прийнятним термін “судові дебати”.

Судові дебати є, насамперед, кульмінаційним моментом участі судового оратора у розгляді кримінальної справи. Саме тут остаточно визначаються і аргументуються точки зору обвинувачення і захисту. Зрозуміло, що в своїй промові сторони завершують ту роботу, яку вони проводили на стадії досудового та судового слідства. Савицький В.М. вважає, що “думки сторін мають виключно важливе значення для суду, оскільки вони значною мірою полегшують йому завдання щодо всесторонньої, глибокої оцінки досліджених доказів, а також створюють можливість для більш глибокого проникнення в істинний зміст встановлених на судовому слідстві фактів” [8, с.334].

У той же час, участь у судовому процесі прокурора та захисника – найвищий прояв принципу змагальності в кримінальному процесі. І саме даний аргумент є вихідною точкою щодо з’ясування суті судових дебатів. При змагальній побудові кримінального процесу суд має можливість перевірити кожен доказ, кожен аргумент як на користь обвинувачення, так і на користь підсудного [9, с.110].

Звідси випливає, що змагальним характером кримінального процесу законодавець визначив полеміку, боротьбу думок між захистом і обвинуваченням, надавши суду можливість бути арбітром, тим більше, що істина встановлюється завдяки полеміці.

Н.Н.Полянський писав: “... Добре, що у людини ліве око бачить предмет з однієї точки зору, а праве – з іншої, але погано, коли одне око захворіє і заважає скласти правильне уявлення про предмет” [10, с.27]. Автор погоджується з думкою Матвієнка Є.А. про те, що судові дебати завжди носять характер боротьби думок. Тут безпосередньо стикаються різні точки зору, різні оцінки, одним твердженням протиставляються інші. В цих умовах легше встановити істинність або хибність тих чи інших фактів, визначити їх доказове значення, відкинути все непотрібне, недостовірне [11, с.7].

Отже, судові дебати – це не змагання в красномовстві прокурора і захисника, не риторичний диспут. Вони спрямовані на забезпечення повного, всестороннього і об'єктивного дослідження обставин справи, встановлення істини, винесення законного, обґрунтованого і справедливого вироку. У зв'язку з цим у судовій практиці може виникнути питання про те, чи зобов'язаний суд відкривати судові дебати, якщо сторони, крім самого підсудного, не беруть участі у справі? І чи має право підсудний проголосити захисну промову, якщо, крім нього, ніхто зі сторін у судових дебатах участі не бере?

На нашу думку, судові дебати мають місце і тоді, коли в них бере участь тільки підсудний. Враховуючи специфіку кримінального процесу, для реалізації змагальності думок, властивих судовим дебатам, зовсім не обов'язкова наявність усіх учасників судового процесу. Змагальність можлива і при виступі в судових дебатах одного з їх учасників. Тим часом, останнє слово підсудного знаходиться за межами судових дебатів. Воно не може замінити собою захисну промову, бо в ньому не проводяться аналіз та оцінка доказів.

Звідси випливає, що, виступаючи в судових дебатах, підсудний або оспорує пред'явлене йому обвинувачення, аналізуючи зібрані по справі докази і даючи їм свою власну оцінку, або вказує на обставини, які пом'якшують його відповідальність. Тому і при виступі одного підсудного відбувається спір – змагання підсудного з обвинуваченням в особі обвинувального висновку.

Крім того, судові дебати можуть полягати лише в одній промові, зокрема в таких випадках:

1) тільки захисна промова – обвинувач участі не бере, потерпілий відмовився, цивільний позивач і цивільний відповідач відмовилися від права виступу або взагалі не беруть участі в розгляді справи;

2) тільки обвинувальна промова – якщо підсудний відмовився від захисника і сам не бажає проголошувати промову.

Проте існує єдиний випадок, коли судовий розгляд, обминаючи судові дебати, переходить в наступну свою частину. Мова йде про таку особливість судового розгляду, коли в справі не беруть участі державний обвинувач, потерпілий, захисник, цивільний позивач і цивільний відповідач, а підсудний відмовився від наданого йому права проголосити захисну промову. Але в кожному випадку відмова сторони від проголошення промови може бути тільки добровільною і обов'язково знайти своє відображення в протоколі судового засідання. Підсумовуючи вищесказане, на нашу думку, поняття судових дебатів слід визначити **“як самостійну частину судового розгляду, в якій шляхом полеміки між учасниками процесу за допомогою судових промов, виступати з якими вони мають право, з**

використанням творчих здібностей і знань судового оратора підводяться підсумки судового слідства, оцінюються зібрані докази, робляться висновки і заяви, аргументуються думки з питань, які підлягають вирішенню судом”.

1. Чехов А.П. Хорошая новость // Сочинение. – М., 1953. – Т.8 – С.499-500.
2. Перлов И.Д. Судебные прения и последнее слово подсудимого в советском уголовном процессе. – М., 1957. – С.7.
3. Побегайло Г.Д. Судебные прения в советском уголовном процессе. – М., 1982. – С.3.
4. Строгович М.С. Советский уголовный процесс. – Т.2. – С.307.
5. Алексеева Н.С., Макарова З.В. Ораторское искусство в суде. – М., 1988. – С. 31.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К., 2001.
7. Kodeks postepowania karnego. – W., 1997.
8. Савицкий В.М. Очерк истории прокурорского надзора. – М., 1975. – С.334
9. Стецовский Ю.И., Ларин А.М. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту. – М., 1988. – С.110.
10. Полянский Н.Н. Правда и ложь в уголовной защите. – М., 1927. – С.27.
11. Матвиенко Е.А. Судебная речь. – М., 1972. – С.7.

O.Zagursky

JUDICIAL DEBATES – IMPORTANT AND NECESSARY STAGE OF JUDICIAL TRIAL

In the given article the features of court debates as one of the stages of court trial are opened up. The author characterizes the court debates, on the comparison with the court investigation, offers his definition of given stage of court trial.